

Бранислав Р. Ристић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
B.Ristivojevic@pf.uns.ac.rs

Стефан С. Самарџић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs

ГЕНЕЗА КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У СРПСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Сажетак: Српска кривичноправна легислатива насиља у породици од самој настанка показује значајне мањкавости и недоречености, па самим тим и проблеме у њеној практичној примени. Недовољно промишљање законодавца и недоследност шире стручне расправе јасно се огледа у одредбама кривичних закона којима се регулише ова категоријална појава. Осврћући на настанак норми којима се регулише кривично дело насиља у породици у фундаменталним кривичноправним законима нуди нешто бољи улаз за разумевање даљих истраживања у њиховој примени, те односу јавности према овој појави, али и поједине разлоге за каснији настанак специјално, у мношћу чему хибридној законодавства којим се регулише насиље у породици.

Кључне речи: насиље у породици, кривично право, Србија.

УВОД

Појава насиља у породици јесте једна од тема којој је у српској општој јавности посвећена велика пажња, далеко већа него у стручној.¹ Као негативна социопатолошка појава она свакако јесте присутна и не треба је зане-

¹ Исто важи и за друга друштва, нпр. држава немачког говорног подручја. У њима је насиље у породици „презаступљено” у медијима, а „потцењено” у истраживањима: Manuela Brandstetter, *Gewalt im sozialen Nahraum, Zur Logik von Prävention und Vorsorge in ländlichen Sozialräumen*, Wiesbaden, 2009, 13.

марити. Ипак, отворено је питање да ли размере те јавне расправе оправдавају обим појаве у друштву односно њен значај. Да је обим ове појаве у српском друштву био такав како тврде они који промовишу беспопштеду борбу против насиља у породици, стручна јавност то сигурно не би пропустила да забележи и расправи. Такве научне расправе, међутим, није било. Са изузетком малог броја научних скупова посвећених овој теми, у време уношења ове одредбе у Кривични закон Републике Србије (у даљем тексту: КЗРС) и доста година након тога, наука јој није посветила одговарајућу пажњу. Колико мали значај стручној расправи о овој појави су придавали и њени предлагачи говори чињеница да је оно у кривично право ушло на „мала врата”, путем амандмана на Предлог закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије 2002. године. Да се расправа повела у време увођења у кривичноправни систем она би несумњиво било од велике помоћи јер се око појединих садржаја одредбе става 1. члана 118а. тада важећег КЗРС водила научна расправа која не престаје ни данас у вези са одредбом члана 194. актуелног Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ).

Идеја овог рада је да пружи одређени допринос готово сасвим изостајој, а у сваком случају сасвим спорадичној и недовољној стручној расправи о кривичноправном уређењу појаве насиља у породици. То ће бити учињено анализом генезе овог кривичног дела у српском кривичном законодавству. Па ипак, ова анализа неће имати много елемената, јер се одговарајуће кривично дело у српском правном поретку појавило само два пута: приликом увођења 2002. и приликом доношења основног текста важећег КЗ 2005. године. Ипак, и овако скромна анализа може да нам пружи напредак у разумевању приступа српског законодавца појави насиља у породици, јер, како је већ речено, озбиљна научна расправа о овом кривичном делу у српској науци је изостала.

Први део рада приказаће кратку критику заштитног објекта овог кривичног дела. Након тога у другом делу биће изложен познати развојни пут овог кривичног дела у члан 118а. сада већ неважећег КЗРС из 2002. године и његове основне карактеристике. На овом месту биће изнети и закључци изведени на основу поређења овог са њему најсличнијим кривичним делима, која су по свему судећи била узор за ову одредбу. Трећи део рада ће кроз готово идентичан приступ образложити члан 194. актуелног КЗ. На крају, а пре него што се изведе закључак, рад ће понудити једно од могућих објашњења узрока ових легислативно-техничких мањкавости или, боље речено, недостатног легислативно-техничког приступа озакоњењу насиља у породици као кривичног дела. У закључку ће се дати заједничка оцена овог развојног пута.

1. О ЗАШТИТНОМ ОБЈЕКТУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Када је у питању заштитни објекат овог кривичног дела у науци влада скоро неподељено мишљење да су „брак” и „породица” то само формално.² Захваљујући чињеници да је ово кривично дело сврстано у главу чији је групни заштитни објекат „брак и породица” системско тумачење води у правцу овог закључка. Међутим, већ и површна анализа већег броја кривичних дела из ове главе говори да је сасвим отворено питање да ли су брак и породица њихов заштитни објекат – ово се, тим пре односи и на насиље у породици.³ Одредба, наиме, говори о „члану породице” као објекту радње, па је по свему судећи ближе истини да су овде несумњиво заштићена поједина добра члана породице као индивидуе.⁴ Питање, да ли је и сама породица, као колективно биће, заштићена остаје отворено⁵ како код Кривичног законика, тако и код других закона који имају амбицију да захвате у појаву насиља у породици у Србији.⁶ Осим системског тумачења поменуте одредбе КЗ, које нам говори у том правцу смештајући ову инкриминацију у групу дела против брака и породице, за то нема више нити једног аргумента. Колико год да су „брак и породица” наглашени као заштитни објекат кривичног дела насиље у породици његовим смештањем у главу дела против брака и породице, ово неће бити нити прво нити једино кривично дело које је погрешно сврстано у КЗ. Отворено је питање да ли је то стварни заштитни објекат овог дела или је у питању тзв. привидни заштитни објекат.⁷ Код оваквих

² Милан Шкулић, „Увод у кривичноправни аспект насиља у породици: Једно размисљање о улози кривичног права у сузбијању насиља у породици”, *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014, 68.

³ Ово је отворено питање код шест од десет дела из ове главе. У питању су дела двобрачност, ванбрачна заједница са малолетником и родоскрвнуће где је заштитни објекат, по свему судећи, хришћански полни морал (шеријатско право не само да познаје вишебрачност и бракове са малолетницама, него их и подржава). Код дела недавање издржавања у питању је право на имовину. Код дела принудно закључење брака, које је само специјални облик дела принуда, у питању је слобода одлучивања. Насиље у породици има за заштитне објекте недодирљивост телесног и душевног интегритета.

⁴ М. Шкулић, 73.

⁵ Врло је вероватно да ствари стоје управо супротно. Усредсређујући се на заштиту члана породице, занемарује се, и на крају, жртвује породица: Бранислав Ристивојевић, „Рађање породичног кривичног права у Србији – породица као његова прва жртва”, *Реформски процеси и појављивање 23 (јодину дана после) – кривичноправни аспекти*, (ур. Станко Бејатовић), Београд, 2017, 111.

⁶ Бранислав Ристивојевић, Стефан Самаршић, „Закон о спречавању насиља у породици – критички осврт из угла кривичног права”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* (у даљем тексту: *Зборник ПФНС*), 4/2017, 1447.

⁷ Оваквих правних добара (односно заштитних објеката) има у свим кривичним правима. У правилу се крију под појмом колективних правних добара као што су безбедност

кривичних дела, чији заштитни објекти се могу описати као опскурни и за које није сигурно да ли уопште постоје, увек се поставља питање да ли њима уствари жели да се прикрије неки други циљ законодавца⁸ од оног који је прокламован. Чини се да није толико важно да ли је породица заштићена посредно, преко заштите чланова породице⁹ или непосредно као самостално колективно биће, колико је **нужно** да породица заиста и буде заштитни објекат овог дела. У супротном поставља се сасвим разумно питање, како би се ово дело разликовало до оних од којих је састављено, будући да је оно сасвим извесно сложено дело, састављено од више различитих дела чији је циљ да заштите угрожавање телесног и духовног интегритета појединца?

2. ОДРЕДБА ЧЛАНА 118А. КЗ РС

Као што је речено, одредба о насиљу у породици је унета у поглавље тадашњег КЗ посвећено кривичним делима против брака и породице, без икакве стручне или скупштинске расправе о њој.

2.1. Генега одредбе

Супротно добро увреженом и сасвим разумном обичају да се кривични закони мењају тек након исцрпне стручне расправе у одговарајућој комисији Министарства правде, норма која је у српски правни систем унела кривично дело насиље у породици, ушла је путем амандмана на предлог Закона о изменама и допунама КЗ РС. Наиме, у току скупштинске расправе о овом Закону, народни посланици¹⁰ поднели су амандман на седници скупштинског Одбора за правосуђе одржаној 25. 2. 2002. године, иако су као посланици владајуће већине имали прилику да такав члан уграде у сам Предлог закона, у току било које фазе законодавног поступка. Не треба да чуди да је на седници Народне скупштине, одржаној само дан касније, 26. 2. 2002. године, министар правде¹¹ саопштио да је Влада усвојила овај амандман¹² чиме је он постао саставни део предлог Закона. На поменутој седници није

јавно саобраћаја или јавно здравље. Више о опскурним или привидним колективним правним добрима код: Roland Hefendehl, *Die Rechtsgutslehre und der Besondere Teil des Strafrechts – Ein dogmatisch-empirischer Vergleich von Chile, Deutschland und Spanien*, ZIS, 10/2012, 507.

⁸ *Ibid.*, 509.

⁹ Шкулић заступа овај став: Шкулић, 73.

¹⁰ Леила Руждић-Трифунковић и Стеван Лилић

¹¹ Владан Батић

¹² Привремене стенографске белешке (нередиговане и неауторизоване), Прво ванредно заседање од 26.2.2002. године”, *Ошворени њарламенић*, <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5937?page=13>, 10.2.2021.

било расправе о, до јуче амандману, а у том тренутку већ члану Предлога закона. Захваљујући оваквом путу којим је насиље у породици нашло место у Кривичном закону, где образложење Предлога закона нема никаквог разјашњења потребе овакве одредбе, нити објашњења њеног садржаја, а о чему скупштинске расправе није било, поступак историјског тумачења немогуће је спровести. Одредба је гласила:

„Ко ујошребом силе или озбиљном љрећњом да ће најасћи на живој или шело љоврећује или уљрожава шелесни или душевни инћељрићей члана љородице, казниће се новчаном казном или заћвором до шћри љодине.“¹³

У изворној одредби којој се у српски правни систем уводи кривично дело насиље у породици, јасно је видљива „амандманска” природа овог кривичног дела. Како је речено, одредбу није припремила, како је то уобичајено, стручна комисија која се бави овим послом, већ је оно усвојено у облику амандмана на тадашњи КЗ. Штавише, амандман су, што је још неуобичајеније, припремили посланици владајуће већине. Они су, по природи ствари, увек у могућности да реагују законодавном иницијативом према ресорном министарству и да редовним путем утичу на измене КЗ. У овом случају то није урађено, из чега би се основано могло закључити да су се на самој седници сетили да уложе амандман, што, опет, говори да нису имали времена да озбиљно промисле о садржају одредбе. Додатан доказ у прилог ове тврдње је чињеница да је министар правде у току расправе на скупштинском одбору прихватио овај амандман, чиме је он постао саставни део предлога измена и допуна КЗ. Како у току расправе у законодавном одбору тако и у току самог скупштинског заседања од стране министра као представника предлагача није понуђено никакво образложење овог амандмана нити је било икакве расправе о њему, вероватно зато што је и сам министар био једнако изненађен њиме као и посланици, па тако и неспреман.

2.2. Садржај одредбе

Све ово објашњава карактеристике предметне законске одредбе. Она је била сасвим неодређена и преширока када су у питању напади на телесни, а истовремено преуска, када су у питању били напади на душевни интегритет. Тако је одредба као радње одређивала употребу силе или квалификоване

¹³ Остали ставови члана 118а. јесу тежи облици дела, један квалификован средством радње извршења и два квалификована тежом последицом. Они се нису мењали до данас па ће бити размотрени у расправи о актуелном облику кривичног дела: *Сл. Гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 и *Сл. Гласник РС*, бр. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02.

претње, а као последице повреду, али и угрожавање телесног односно душевног интегритета.

Са једне стране логички је немогуће претњом повредити телесни интегритет. Са друге стране практично свака употреба силе би готово извесно изазвала нарушавање душевног интегритета. Међутим, имајући у случају да применом силе дође до повреде телесног интегритета, тада би то обухватило односно конзумирало повреду душевног интегритета, па из тог разлога радње и последице у овој одредби треба тумачити одвојено.

Дакле, у анализираној норми употреба силе је нарушавала (повређивала) или угрожавала (доводила у опасност) телесни, а употреба квалификоване претње је нарушавала душевни интегритет. Што се тиче угрожавања односно довођења у опасност душевног интегритета, оно се у овом случају није захватало кривичним правом.

Врло је вероватно да није могуће шире одредити неко кривично дело, него што је то случај када је као радња извршења предвиђена „употреба силе”. Оваквим одређењем радње извршења покривена су вероватно сва кривична дела против телесног интегритета која су постојала у тадашњем кривичном закону. Када су у питању повреде душевног интегритета ствар је стајала вероватно, управо обрнуто, прилично једноставно. Иако је душевни интегритет као категорија изузетно тешка за одредити и отворено је питање шта он заправо обухвата, ствар је поједностављивала радња коју је закон предвиђао као „квалификовану претњу” којом се душевни интегритет нарушавао. У том случају, као упоредиво постоји само кривично дело Угрожавање сигурности из члана 67. тадашњег КЗРС, које је по свему судећи било узор за тај део одредбе:

„Ко угрози сигурности некој лица озбиљном претњом да ће најасији на животи и телу њој лица или њему блиској лица, казниће се новчаном казном или заповором до шест месеци“

Будући да друге радње којима би се евентуално могао нарушити душевни интегритет нису биле поменуте у анализираној норми, врло је вероватно да ниједно друго дело које је за заштитни објект имало душевни интегритет, није долазило у обзир, као што су то на пример била дела против части и угледа (Увреда или Клевета) или неко дело против права и слобода грађана.

Овакво одређење кривичног дела, односно пре свега односа између његове предвиђене радње и последице, свакако није било задовољавајуће за практичну примену ове норме. Наиме, код насиља у породици као друштвене појаве најчешће се јављају управо свађе, односно различита слична нарушавања душевног интегритета која чланови породице приређују једни другима. Стварне и озбиљне претње убиством су врло вероватно најређе, или ако их и има и када се јављају, највероватније се не схватају озбиљно. Са друге

стране, употреба силе којом се нарушава телесни интегритет, иако много чешћа, вероватно у појавним облицима не партиципира у великом броју, иако, како нам се чини из сасвим другог разлога. Наиме, резултати истраживања¹⁴ указују нам да оне породице у којој су свађе, расправе и различита психичка малтретирања нарасле до равни физичких обрачуна (туче, ударања и сл.) најчешће са оваквим поремећајем односа не опстају јако дуго. Иако је само трајање оваквих социопатолошких стања релативан појам, јер је тај ниво поремећености породичних односа такав да колико год трајао, то је увек предуго. И у том погледу, разуме се постоје најтежи изузеци који трају веома дуго. Наиме, имајући у виду да ескалација физичког насиља у породици углавном доводи до њеног распадања, у том смислу статистички гледано, дешава се да оваквих случајева у пракси нема превише.

3. ОДРЕДБА ЧЛАНА 194. КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА

Одредба члана 194. актуелног Кривичног законика смештена је у главу која је, као и у претходном закону посвећена истом заштитном објекту – браку и породици, готово сигурно по инерцији старог КЗРС. По свему судећи законодавац није много размишљао да ли је неопходно променити главу у којој би требало да се налази ово дело, односно није размишљао о томе да ли је код овог дела у питању стварни или привидни заштитни објекат.

3.1. Генеза одредбе

Законодавац је, или био свестан недостатака старе одредбе, или је на основу информација о проблемима које је она стварала у практичној примени приликом уређења овог кривичног дела у припреми новог Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ) још 2005. године енергију усредсредео на покушај да ближе одреди управо различите облике нарушавања душевног интегритета:

„Ко применом насиља, прејихом да ће најасији на животој или шело, дрским или безобзирним понашањем угрожава стокојство, штелесни иншејришетиј или душевно сшање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.”¹⁵

¹⁴ Истина, поменути подаци односе се на каснијих истраживања, која су након појаве специјалног Закона о спречавању насиља у породици спровођена на постдипломским студијама Правног факултета у Новом Саду. Па ипак, имајући у виду да ова истраживања третирају насиље у породици као јединствену појаву, у највећој мери независно од легислативе која је захвата, поменути подаци, раније објављени у другим радовима аутора овог чланка, подупиру изнете закључке.

¹⁵ Став 1. члана 194. КЗ, *Сл. Гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 (исправка), 107/05 (исправка).

Осим промене одредбе самог насиља у породици, КЗ је уведен и нови посебан облик кривичног дела:

„Ко њрекрши мере заштитије од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или зашвором до шест месеци.”¹⁶

Од доношења КЗ до данас законодавац се три пута уплитао у одредбу, од тога чак два пута¹⁷ да би поштрио запрећене казне. Тако су Законом о изменама и допунама КЗ из 2009. године¹⁸ казне значајно поштрене, док су измене и допуне истог прописа из 2019. године¹⁹ поштриле казну за најтежи облик дела, где је посебно нагласио малолетно лице као објект радње.

3.2. Садржај одредбе

Законодавац се у случају нове одредбе одвојио од ранијег легислативно-техничког приступа. Узор за нову одредбу дела насиља у породици је по свему судећи нашао је у, називом и садржајем њему најближем, кривичном делу Насилничко понашање из члана 220. претходног КЗРС:

„Ко њрубим вређањем или злостављањем групоа, вршењем насиља ѡрема груом, изазивањем шуче, или дрским или безобзирним ѡнацањем уљрожава сљокојсљво ѡрађана или ремеши јавни ред, а њељов ранији живош указује на склоносљ за оваквим ѡнацањем, казниће се зашвором од шри месеца до шри ѡдине.”

Сличност је толико очита тако да не треба сумњати у „сродничку” везу ове две одредбе. Од радњи извршења кривичног дела насилничко понашање преузете су „вршење насиља” у облику „примена насиља”, као и „дрско и безобзирно понашање”, а од последица преузето је „угрожавање спокојства”. Из раније одредбе задржана је радња квалификоване „претње да ће се напасти на живот и тело” као радња. За разлику од раније норме, по одредби КЗ претња сада више не мора да буде „озбиљна”, што јасно говори да је законодавац следио промену која је учињена и код упоредивог дела Угрожавање сигурности – код ког аје је у новом КЗ, за разлику од исте одредбе старог КЗРС, избачен придев „озбиљна” код претње као радње извршења. Такође

¹⁶ Став 1. члана 194. КЗ, *Сл. Гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 (исправка), 107/05 (исправка).

¹⁷ Измена из 2016. године се односила само на ближе прецизирање објекта радње. Од тада је прецизирано да се кршење мера односи на оне мере које су донете на основу закона „којим се уређују породични односи”: *Сл. Гласник РС*, бр. 94/16.

¹⁸ *Сл. Гласник РС*, бр. 72/09.

¹⁹ *Сл. Гласник РС*, бр. 35/19.

је из старе одредбе задржана и последица у односу на „телесни интегритет”, а додати су „спокојство” и „душевно стање”. Занимљиво је да се међу радњама извршења губи „повређивање” (у смислу повреде), а задржава само „угрожавање” (у смислу довођења у опасност) набројаних објеката радње око чијег статуса као елемента бића овог кривичног дела се још размењују аргументи.

У немоћи да се одвоји од својих узора, одредба насиља у породици и у актуелном КЗ, једнако као и старом КзРС, у легислативно техничком смислу је толико недорађена и непрецизна да се у науци води расправа да ли то „угрожавање” радња или је последица дела.²⁰ Када би одредба говорила о „проузроковању угрожавања” или када би радња „доводила до угрожавања” тада би било потпуно јасно радњу кривичног дела представља „примена насиља”, „претња да ће се напасти живот и тело” те „дрско и безобзирно понашање”, а стање опасности би била последица тих радњи. Чини се да би чак и свршени облик глагола угрожавати („угрози”) могао да отклони недоумицу. Радња дела би у том случају била угрожавање у смислу довођења у опасност, с тим да би онда начини тог угрожавања били исцрпно дати законом („примена насиља”, „претња да ће се напасти живот и тело” и „дрско и безобзирно понашање”). То би ипак унеколико било необично решење, јер и најтипичније последичне радње извршења у КЗ, као што су „лишавање” код убиства или „одузимање” код крађе, немају у законској одредби пратеће примере тих двеју радњи. Управо то и представља легислативно-техничку сврху употребе последичних радњи извршења – да се сваки могући начин, односно свака могућа радња која доводи до последице захвати криминалном зоном, а не да то буду само одређене радње, јер би иначе те радње биле изричито наведене.

Будући да ова одредба изричито наводи поједине радње извршења, чини се ипак да је исправније већинско тумачење предметне одредбе, које у угрожавању види последицу, а у изразима „примена насиља”, „претња да

²⁰ Када је у питању радња извршења овог кривичног дела у науци су се искристалисала два става. Већински који држи да су радње извршења овог дела „примена насиља”, „претња да ће се напасти живот и тело” и „дрско и безобзирно понашање”, у ком случају је последица овог дела „угрожавање спокојства, телесног интегритета и душевног мира” члана породице последица: Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, 480; М. Шкулић, 74-75; Игор Вуковић, „Насиље у породици као кривично дело – поједини проблеми у примени права”, *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014, 127-128; Наташа Делић, „Кривичноправни аспект насиља у породици” *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014, 108-110; Мањински став заступа Лазаревић ослањајући се на чињеницу да одредба користи трајни облик глагола угрозити („угрожава”), па за радњу извршења дела држи угрожавање: Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011, 660.

ће се напасти живот и тело” и „дрско и безобзирно понашање” алтернативно одређене радње извршења. Мање заступљено тумачење у науци, када се погледају његове могуће практичне последице, нарочито би се противило сврси ове одредбе. Одредба члана 112. став 30. КЗ одређује да када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, тада је дело учињено и када је радња извршена само једном. У том смислу, последица код угрожавања душевног интегритета („спокојства” или „душевног стања“) била би остварена и када је неко члана породице само једном нпр. увредио. Овакво тумачење било би заиста превише репресивно, јер би тада практично свако нарушавање душевног интегритета, рецимо свађа или расправа у кући, представљала довршено кривично дело. Било би бесмислено тврдити да је сврха кривичног закона да члана породице (или саму породицу) заштити од апсолутно сваке свађе или расправе. У којој то породици нема свађе и расправе?

Будући да је Насилничко понашање сложено кривично дело, састављено од више других дела, у зависности од врсте радње извршења која је преузета, исто важи и за насиље у породици. Тако код „вршења насиља” као радње извршења у обзир долази широк спектар радњи извршења других кривичних дела од реалне увреде или лаке телесне повреде, па све до тешких напада на телесни интегритет као што је убиство. Са друге стране код „претње да ће се напасти на живот и тело” у питању је, како је већ речено, сасвим извесно радња кривичног дела Угрожавање сигурности из члана 138. КЗ. Надаље, код „дрског и безобзирног понашања” као радње извршења у питању би била најмање два дела против части и угледа (Увреда и Изношење породичних прилика), а не треба заборавити да је истоветна радња извршења предвиђена код кривичног дела Насилничко понашање.

Чини се да је радња насиља у породици дата управо тако да опонаша радњу дела Насилничко понашање, где је она дата као „грубо вређање или злостављање другог”, „вршење насиља”, „изазивање туче” и „дрско и безобзирно понашање“. Јасно је да је ово кривично дело увек у привидном стицају са, најмање, кривичним делима увреде, злостављања и мучења, али и читавим спектром кривичних дела која би се дала извршити „насиљем” (од лаке телесне повреде до убиства), те да се од њих разликује по последици.²¹ Дубљом анализом, закључујемо да се овде заправо ради о јавном реду и миру као заштитном објекту, који се штити кроз заштиту појединачних добара. Када не би било тако, врло вероватно да се оно не би разликовало од оних дела од којих је састављено. Стога чини се да је однос дела Насилничко понашање са делима од којих је састављено добар узор за ближе одређење односа који влада између дела Насиље у породици и дела из којих је оно састављено. Тако, између њих влада однос привидног стицаја јер се

²¹ З. Стојановић, 736.

последица, поред повреде појединачних вредности члана породице као објекта радње, нужно мора одразити и на породици као колективном бићу. Ако је тачно како латинска изрека каже да се: „дефиниција изриче најближим сродним појмом и посебним разликама” онда најближи сродни појмови појму насиља у породици јесу појмови оних кривичних дела из којих се ово сложено дело састоји, а посебна разлика је повреда породице као заштитног објекта. Ако се она не би тражила, онда ово дело не би ни имало породицу као заштитни објекат. То би значило да би претпоставка са којом је текст почет – она да нема заштитног објекта односно да је заштитни објекат код овог дела привидан, била исправна.

3. ДЕКОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ КАО МОГУЋИ УЗРОК ЛОШЕГ ПРИСТУПА ЗАКОНОДАВЦА ОВОЈ ПОЈАВИ

Ако се наука (пре свега кривичноправна), како смо констатовали, није бавила овом појавом у довољној мери, у медијима се десило управо супротно – током времена завладала је једна врста помаме у извештавању о њој која још траје. Медијско извештавање о насиљу у породици, као и свакој другој криминалној појави, пати од проблема који личи на ефекат искривљеног огледала. Савремено, тзв. информационо друштво налази се под сталним притиском да „производи” све више нових информација. Услед тога, нужно се дешава да се свака информација у медије пласира у све краћем облику, како би све вести добиле бар мало места, и у што сензационалнијој форми. Нпр. када су у питању криминалне појаве, то су само они случајеви који имају видљиве последице, код насиља у породици то нагласак ставља на случајеве сексуалног или физичког насиља са телесним повредама, иако су такви, у односу на укупну масу феномена, најмање заступљени. Тако се дешава да се конзументима медија пласира, на силу скраћена и сензацијом „украшена” информација, осиромашена за велики број детаља неопходних нпр. једном судији да савесно и разложно размотри неки предмет и одлучи о нечијој кривици. Стога не треба да чуди да је слика српске јавности о насиљу у породици потпуно искривљена. Та нарастајућа медијска пажња усмерена на појединачне бизарне случајеве насиља у породици²² довела је до две, по сузбијање насиља у породици, штетне појаве.

Прво, насиље се деконтекстуализује, буквално се вештачки издваја из породичног окружења, чиме се занемарује структурална димензија проблема.²³

²² М. Brandstetter, 14.

²³ *Ibid.*

Други проблем је стварање већ класичне криминолошке појаве – тзв. пунитивне јавности.²⁴ Стављајући нагласак на изузетне и јединствене појединачне случајеве насиља у породици, медији подстичу неоправдан страх код људи. Он се, будући да је оличен у поменутиим појединачним случајевима, преобрази у један снажан талас морализовања и скандализовања ове појаве.²⁵ Законодавцу је најједноставније и најјефтиније да на овакво расположење у јавности одговори новим таласом репресије, па се тако на реакцију пунитивне јавности јавља тзв. пунитивни популизам.

Једина преостала друга могућност за законодавца је далеко тежа, захтевнија и скупља. Ако се не би повио пред притиском лаичке јавности, законодавац би морао да пружи друго, рационално, објашњење појаве, које би нужно захтевало свеобухватна мултидисциплинарна истраживања о узроцима и превенцији насиља у породици као појаве, којих, како је речено, до сада нема. Захваљујући томе наука се налази у стању у коме нема јединствених теорија, поставки или методолошког приступа²⁶ појави насиља у породици, што законодавцу олакшава пунитивнопопулистички приступ који насиље у породици редукционистички персонализује (мушкарац – зликовац) и деконтекстуализује (своди на однос између мушкараца и жена). На овај начин се насиље у породици вештачки издваја из свог природног окружења – породице – која како у медијским извештајима, у политици сузбијања ове врсте криминалитета и, како смо из анализе заштитног објекта видели, бива скрајнута, што је водило (и води) занемаривању структуралне димензије проблема насиља у породици.

²⁴ У питању је реакција коју јавност скоро увек покаже када средства јавног информисања некритички извештавају о појавама које подстичу један од класичних страхова који људи носе у себи, страх од криминалитета. Потпуно о појави пунитивног популизма код српског законодавца: Бранислав Ристивојевић, „Пунитивни популизам” српског законодавца: критичка анализа тзв. „Маријиног закона”, *Пегесетјо Савештовање Српској удружења за кривичноправну теорију и праксу: Зборник радова*, 2012, 319-338.

²⁵ Савремени дискурс о насиљу у породици покушава да јавност доведе у неколико замки: 1) замка скандализовања појаве – користи се спектакуларни вокабулар како би се слушаоцима брже скренула пажња; 2) замка инфлације појаве – појмовник насиља у породици се шири толико да се ствара утисак како у друштву нема простора који није њиме захваћен; 3) замка морализовања појаве – користи се једноставни и упрошћени дискурс насилник – жртва, односно добро – лоше; 4) замка упрошћавања појаве – користе се једноставна објашњења појаве и приписивања њене узрочности обичним карактеристикама личности насилника што ни изблиза не оправдава сложеност појаве насиља; 5) замка нормализовања појаве (само када су деца у питању) – насиље се објашњава као нормална и неизбежна фаза у развоју и одрастању дече, чине се оно неоправдано умањује. Овим се појава редукционистички персонализује, деконтекстуализује, морализује, скандализује, багателише и надувава“: Siegfried Lamnek, Jens Luedtke, Ralf Ottermann, *Familie: häusliche Gewalt im gesellschaftlichen Kontext*, Wiesbaden, 2006, 11.

²⁶ M. Brandstetter, 13.

На описани начин се српско друштво, када је у питању појава насиља у породици, врти у круг: под притиском медија за њега се окривљују у највећој мери погрешни узроци, а на то законодавац под притиском лаичке јавности, делује погрешним средствима. Крајњи резултат јесте сасвим обрнут жељеном – раст обима појаве у Србији, чак и након доношења специјалног Закона о спречавању насиља у породици.²⁷

ЗАКЉУЧАК

Из генезе кривичног дела насиља у породици види се да у српском кривичном праву оно има две развојне фазе: прву до КЗ из 2006. године и другу после тога.

У првој је, по свему судећи на брзину, амандманом на седници одговарајућег одбора Народне скупштине, предложена одредба кривичног дела насиље у породици и одређена је глава тада важећег КЗРС у коју ће ово кривично дело бити смештено. Из ове брзоплетости није могло да настане ништа озбиљно и смислено. Ово дело је настало као механички спој скоро свих облика нарушавања или угрожавања телесног интегритета, од најлакших (Лаке телесне повреде) до најтежих (Убиство), са најтежим обликом нарушавања психичког (Угрожавање сигурности), иако је у пракси ноторна чињеница да је структура насиља у породици потпуно супротна: у њему доминирају различити облици психичког насиља. Што је облик физичког насиља тежи, то је мање заступљен.

Свестан овог проблема, законодавац је у току 2005. године приликом израде актуелног КЗ изменио одредбу стављајући нагласак на разраду различитих облика нарушавања психичког интегритета. Том приликом је као узор користио кривично дело Насилничког понашања, на које је опет, механички додао дело Угрожавања сигурности. Захваљујући томе, у актуелној одредби су надмоћни описи различитих облика довођења у опасност унутрашње стране личности пасивног субјекта, са свим проблемима које такво нормирање носи са собом.²⁸

²⁷ Најважнији актери друштвеног покрета за увођење овог Закона били врло гласни у негативној оцени његове ефикасности врло брзо након ступања Закона на снагу. Из њихових изјава чини се да је Закон заказао. Под оваквим или сличним насловима се већ од самог његовог ступања на снагу извештава о резултатима примене Закона. Иако је разметљиво најављиван као коначно решење за проблеме породичног насиља у Србији лоше стање у сфери друштвених односа које треба да уреди је критиковано од стране истих који су га хвалили и подржавали. То лоше стање се огледа, према речима критичара, у броју смртних исхода у породичном насиљу у Србији. Тако, према вестима које шире они који су задужени за његово спровођење, у Србији се неколико пута повећао број жена убијених у породичном насиљу, у поређење са истим периодом прошле године.

²⁸ Нормирање последице кривичног дела на унутрашњем свету пасивног субјекта увек с собом носи проблем уношења неодредености у домен кривичног права, и самим тим, кршења

Иако се легислативна техника коришћена у важећој одредби поправила она и даље носи са собом мањкавости које у оба случаја у доброј мери онемогућавају да се језичким тумачењем одредбе дође и до најпростијих закључака о елементарним садржајима кривичног дела: нпр. томе шта је радња, а шта последица дела. Овај закључак најпре се огледа у научној расправи о положају појма „угрожавања” у одредби, у којој она добија потпуно супротне карактеристике: према неким ставовима је радња дела, а према другим је његова последица.

Идеја овог рада била је да понуди један од могућих узрока оваквих мањкавости током целокупног развојног пута појма насиља у породици у српском кривичном законодавству: редуccionистичко персонализовање појаве на просте црно-беле односе у које се смештају полови, које заузврат води његовој деконтекстуализацији. Упрошћавањем појаве на односе лоших (мушкараца) и добрих (жена), по обрасцу јефтиних филмова у жанру лаке забаве, савремени дискурс о кривичном делу насиља у породици у потпуности поништава и замагљује породицу као средишње место ове патолошке појаве и структуру сложених односа у њој као извориште проблема.

Овако нестручно и просто свођење појаве насиља у породици на заводљиве и лако објашњиве односе потпуно несхватљиво влада већ двадесет година, од увођења кривичног дела у српско кривично законодавство. Тако једна аматерска криминологија, сваљујући кривицу за избијање појаве на погрешне чиниоце, и не може бити у стању да изнедри другачију криминалну политику од ове која, једнако нестручно, од 2002. године истрајава на недостатним и мањкавим законодавним решењима у погледу насиља у породици.

Још једном се показало да народна изрека која каже да „ако се уђе у погрешан воз, свака наредна станица мора бити погрешна”, није настала узалуд. Српски законодавац, ако жели да нешто промени на пољу обима и учесталости насиља у породици у Српском друштву мора да промени парадигму на којој му почивају представе овој негативној, али и неизбежној друштвеној појави.

начела законитости. Њихово постојање, у једној мери, зависи од субјективног доживљаја који жртва има о последици радње која је извршена. Управо стога су у кривичним законодавствима ређа кривична дела која искључиво штите психички интегритет жртава у поређењу са онима која заснована на опипљивим, спољно видљивим и емпиријски проверљивим последицама. Штавише, код скоро свих дела где је предмет заштите физички интегритет, несумњиво је остварењем последице заједно са њим повређен и психички. Међутим, повреда на психичком интегритету се сматра конзумираном од повреде на физичком. Иако су оне различите, и барем теоријски ако не и практично, могле би се различито утврдити и вредновати, то се не ради.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Литература

Manuela Brandstetter, *Gewalt im sozialen Nahraum, Zur Logik von Prävention und Vorsorge in ländlichen Sozialräumen*, Wiesbaden, 2009.

Милан Шкулић, „Увод у кривичноправни аспект насиља у породици: Једно размишљање о улози кривичног права у сузбијању насиља у породици”, *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014.

Бранислав Ристивојевић, „Рађање породичног кривичног права у Србији – породица као његова прва жртва”, *Реформски процеси и појавље 23 (годину дана после) – кривичноправни аспекти*, (ур. Станко Бејатовић), Београд, 2017.

Бранислав Ристивојевић, Стефан Самарцић, „Закон о спречавању насиља у породици – критички осврт из угла кривичног права”, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* (у даљем тексту: *Зборник ПФНС*), 4/2017.

Roland Hefendehl, *Die Rechtslehre und der Besondere Teil des Strafrechts – Ein dogmatisch-empirischer Vergleich von Chile, Deutschland und Spanien*, ZIS, 10/2012.

Зоран Стојановић, *Коментар Кривичној законика*, Београд, 2009;

М. Шкулић, 74-75; Игор Вуковић, „Насиље у породици као кривично дело – једини проблеми у примени права”, *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014;

Наташа Делић, „Кривичноправни аспект насиља у породици” *Насиље у породици – Зборник радова са научној скупи* (ур. Слободана Панов, Марина Јањић-Комар, Милан Шкулић), Београд, 2014, 108-110;

Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичној законика*, Београд, 2011.

Бранислав Ристивојевић, „Пунитивни популизам” српског законодавца: критичка анализа тзв. „Маријиног закона”, *Пегесејо Саветовање Српској удружења за кривичноправну теорију и праксу: Зборник радова*, 2012, 319-338.

Siegfried Lamnek, Jens Luedtke, Ralf Ottermann, *Familie: häusliche Gewalt im gesellschaftlichen Kontext*, Wiesbaden, 2006.

Извори:

Кривични законик. *Сл. Гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 и *Сл. Гласник РС*, бр. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02.

Кривични законик. *Сл. Гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 (исправка), 107/05 (исправка), 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 94/16, 35/19.

Привремене стенографске белешке (нередиговане и неауторизоване), Прво ванредно заседање од 26.2.2002. године”, *Отворени парламенти*, <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5937?page=13>, 10.2.2021.

Branislav R. Ristivojević
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
B.Ristivojevic@pf.uns.ac.rs

Stefan S. Samardžić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs

Genesis of the Offence of Family Violence in the Serbian Criminal Law

Abstract: *Serbian criminal law legislature regulating family violence has been riddled with shortfalls and ambiguity from the onset, resulting in major difficulties in its application. Insufficient rumination by lawmakers and absence of wider discussion within professional circles is evident in the criminal law provisions regulating this pathology. An overview of provisions regulating the family law offence in fundamental criminal codes offers somewhat better insight into the difficulties of applying such provisions in practice in addition to offering an explanation on how the public views family violence. Further this overview sheds light on some of the reasons for development of special, and in many ways hybrid, legislature regulating family violence.*

Keywords: *family violence, criminal law, Serbia.*

Датум пријема рада: 16.09.2021.

Датум прихватања рада: 13.10.2021.